

rödbe, napjaidba?” De most már minden elvégeztetett. „Te már új törvény vagy, / más történelem”. A költő érzelmei így már csak a befejezethez, a megváltoztathatatlanhoz kötődnek. A nő eltűnt, elveszett, de az érzelmek önálló életre keltek. A „láncán habzó kutya” képétől a „Lesz még tavasz és kihajt a szívem” optimizmusáig sokféle emóciót vált ki a „visszakívánt, visszaidézett” asszony.

Tornai láthatólag nem igyekszik elrejtetni azt a szituációt, melyből a tizenhét vers kinőtt. (A valósággal való pontos megfelelést azonban félrevezető lenne keresnünk, bizonyos számú szituációelem meglete viszont nem kétséges.) Kitérő, önmegmutató lírikus Tornai. Álarcot sem szemérem miatt vesz föl. Az a kegyetlen őszinteség, ami a két egykori szerelmes mostani viszonyának érzékeltetésében megnyilvánul, a stilizálatlan költői magatartás példája is egyben. „Még élve, forrón és remegve, / mindent kivállva, elárulva, leköpvé, / összeégetve: feketén, szeszen / nézzük most egymást.” Vajda János Harminc év utánja jut eszünkbe. Csak éppen Vajdát az „el nem nyert” és nem az „elvesztett éden fájdalma” kínozza.

Nem „tetszetősek” Tornai József versei. A mesterről, Szabó Lőrincről szólva — a Tiszatáj lapjain (1972/10.) — írta Tornai: „Éppen a törvényen kívül helyezett prózai kifejezésekkel csinál költészetet.” A szenvedély ereje a Tizenhét ábrándozás költőietlennek látszó megoldásain is átsüt. És áthévül a nyelv is, a lényegére csupasztított, a dísztelen anyanyelv, a pontos, éles, fegyelmezett képek sorozata. Tornai lírájával kapcsolatban korábban az az aggodalom is megvolt (és talán egyesekben ma is megvan), hogy a költői személyiség nem tapasztalja meg és nem szenved végig saját teóriai rendszerét. Egyik kritikusa (Bata Imre) szerint amiben Tornai „originális, mindig közvetlen életélményekre utal. Ha meg kivonja magát az élmény vonzóköréből, tételes lesz, fáradt és prózai.” A költő ezúttal nem vonta, nem vonhatta ki magát az élmény hatóköréből. Az idézett kritikusi megállapítás cáfolatára — a téma természeténél fogva — nem alkalmas az új kötet. De mindenképpen az életmű nagy nyeresége a Tizenhét ábrándozás. Sikerült itt a költőnek saját fájdalmán át a közös emberit kifejeznie.

Nyilatkozatokban, interjúkban maga Tornai mondja ki: úgy érzi, költészete váltságba került. A magyar és az európai líra története bizonyítja, hogy a nagy és lelkiismeretes elmélyedések általában megújulásra vezetnek. Nem hiszük, tudjuk, Tornai József sem kivétel ez alól. (*Magvető, 1976.*)

OLASZ SÁNDOR

Czakó Gábor: Iskolavár

Egy fiatal, pályakezdő tanár igyekszik első munkahelye, a Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Szakmunkásképző Iskola felé. Gondokkal, szorongásokkal beárnyékolta szívvel; ki tudja miért, egyre inkább valami baljós előérzet uralkodik el benne, mintha a tájban, az iskolaépület — egy barokk kastély — előbontakozó képében is lenne valamilyen taszító vonás: megfogalmazhatatlan ez az általános rossz érzés, bújkáló ellenszenv, s talán éppen ezért legyőzhetetlen is. Csakhamar kiderül, nem volt hibás a tiltakozó ösztön, bizony botrányos kis kompánia fogadja az érkezőt, s meglehetősen zilált az az összkép is, amit az első tágasabb, immár mindenre kiterjedő helyzetfelmérés után kapunk erről a *ki tudja hol van, alighanem bárhol is lehetne* oktatási intézményről.

Czakó Gábor legfőbb írói érdeme és realista eszményű ábrázolásmódjának legvitathatatlanabb fegyverténye, hogy olyan mozzanatok, helyzetek, emberi képletek

vagy magatartásnormák ügyes szemléje révén kelt elementáris felháborodást olvasójában a helybeli viszonyok ellen, melyek külön-külön, de jószerével együttesen sem jelentenek voltaképpen kuriózumot, s mégis itt, az ő megjelenítésében lázítóan annak tűnnek, s azonnali harcvágyat keltenek a befogadóban. Mert hát valójában mit is tudunk meg erről a tanári kollektíváról és a cezarománias igazgatóról? Egy sereg igaz közhelyet. Megannyi félresikerült vagy — ami tragikusabb — *félbehagyódott* élet: ezeknek a tanároknak a számára már régen nem ünnep belépni a diákok közé, a tanterem nem szentély, hanem dohos, izzadságszagú hodály, ahol el kell telnie a negyvenöt percnak a még csak nem is *megváltó*, de mindenesetre *másfajta* unalom kapuját megnyitó csengetésig, ahol nem a jövő állama ül szemben a tanárral, hanem megannyi csínyre éhes ellenség, akikkel az egyetlen helyes eljárás az erős kéz politikája; s a testi fenyítés — azaz a verés, ütlegelés — nemhogy nem tilalmas, hanem egyenesen ajánlatos... Igen, egy ilyen isten háta mögöttinek ábrázolt, világtól elvadult helyen, ráadásul olyan tanulók között, akik a „leggyengébb” felkészültségűek közül valóak egyöntetűen, az első benyomásunk csak az lehet: ennyire speciális, és ilyen *speciálisan* rossz feltételek között nem nagyon lehetne másképp, s ha az író nem mondja ki ezt az igazságot, akkor hazudik.

A következő fázisban Czakó Gábor nagyon körültekintő aprólékossággal győz meg bennünket arról, hogy hibásak, eredendően, károsan sérültek a reflexek, melyek akármilyen rosszat oly könnyed „realitásérzékkel” tudomásul vesznek, s bizonyítja, hogy még a legelvadultabb vidéken, még ezen a jelképi „magyar ugaron” is, akármilyen „tehetségtelen” diákokkal s bármilyen értelemben is „félresikerült” tanári karral, de lehetne más életet szervezni, mert, íme: *van rá igény*. Hiszen igazi eldurvultságról, „igazolható” közönyről, valódi „ugarról” csak akkor beszélhetnénk, ha idomítók és állatok már valóban végképp csak ugyanazt akarnák. Ha nem lenne már elszántság, dac és lázadó hit a jobbra senkiben.

És a regény, amelyik akart-akaratlan, de *potenciálisan* mégis meglevő, túláltalánosító vagy könnyelműen általánosító karaktere miatt már-már igen hibásnak minősülhetett volna, most döntő fordulatot vesz: mert egyszerűen megbizonyosodunk, hogy ha még ebben az ad absurdum negatív környezetben, még ebben a kafaivá túlzott elzáródottságban, kiszigetelődöttségben is olyan áttörő s oly megnyerően tiszta tud lenni az ifjúság ellenállása, akkor nem vonatkozhat a felnőttek tekintetében sem az *egész országra* az elmarasztaló ítélet. Mert nem lenne má — különösen ilyen messze a valódibb tájaktól — szembeszegülni, protestálni képes ifjúságunk, ha a felnőttek korosztályok egészére általánosítható lenne az írói bíráló. Fontos különbségtétel ez, ugyanis ennek híján kénytelen-kelletlen bizonyos anarchista beidegződöttséget kellene Czakó Gábornak fölírunk: ha valahol, akkor az oktatás frontján a legkevésbé hitelesíthető az össztársadalmilag negatív egyenleg. Így, ezzel a hirtelen váltással a regény az építő funkció felé tesz döntő lépést; nem azért ábrázol súlyos visszasságokat egy jobbára fikatív környezetben, hogy ezzel destruáljon, hanem azért, mert éppen ezt az életszférát érzi bizonyos szemszögből társadalmunk egésze számára a legfontosabbnak, és e fronton művészi igénye és meggyőződése *totalitárius akaratú a jobban*; az oktatás, a nevelés az a valóságmező, ahol nem szabad semmilyen engedményt tennünk senkinek.

Persze aktuális elem is beszüremkedik a történések síkjába, nemrégén indult meg az ifjúsági parlamentek mozgalma és gyakorlata, olyan új területe ez a társadalom átformálásának, melynek beláthatatlanok a perspektívái, ha azok egyszer tényleg meg is nyílnak. Nem szabad, hogy újabb formáció keletkezzék csak az új terminussal, nem szabad, hogy az iskolai szakzsargon bővídjön csak vele: minden, az ifjúsággal közvetlen kapcsolatban álló oktatónak, pedagógusnak kötelessége a legszébbet, a legtöbbet kipróbálni a „szóból!”, s tevékeny közösségszervező elemmé így alakítania!

A közöny persze most is bölcs az önvédelemre, s mindjárt előhozakodik a tapasztalat s a sok évszázadosnak hazudott gyakorlat szemforgató érveivel: csakis fölfordulás lehet az ilyesimből, a végén még a diákok osztályozzák magukat, s főleg a

tanárokat — mit „fölfordulás”, hiszen ez maga a végítélet; káosz, palotaforradalom, anarchia! Holott az igazság érvei halkabbak talán, de annál súlyosabbak. Mert szinte emberellenes vétek azt hinni, hogy az ifjúság — s kivált a még minden irányba vezethető középiskolai kamaszfiataltság —, ha egyszer valamilyen hatalmat vagy inkább *önmegnyilvánítás-jogot* kap, azt mindjárt a negatívum, a destrukció mellvédjéről kiáltaná a világnak. Köldöknézően szűk látókörű, s felháborítóan önérdékű, cinikusan önző az ilyen „aggályosság”. Helyes irányítás, a Karácsony Sándoréhoz hasonló nevelőegyház vezérlése alatt épp az ellenkezője várható mindennek. Az, hogy az így, már nagyon „éretlenül”, nagyon „fiatalon” is, egy lényegi értelemben mégis *komolyan vett* diák teljesebb erőfeszítéssel, távlatosabb meggyőződéssel tud majd alkotni és alakítani, tanulni és fejlődni; hiszen lépten-nyomon látja majd, hogy amit tanára számon kér tőle, azt egy buzgóbb s lelkesültebb pillanatban éppen ő maga tűzte célként maga elé: a parlamenti ülésen! Más oldalról pedig, a társadalom egészének önkontrollja szemszögéből azért fontos ez az új formáció, mert biztos alap arra, hogy ha keletkezne egy olyan szellemi légkör, ha „összeverődhetne” másutt is olyan tanári kar, mint a Tessedik Sámuel Szakmunkásképzőé, akkor azt már születése, keletkezése perceiben szét kellene vesse *a bármilyen összetételében is, alapvetően mindig tiszta fiatalág* ellenállása.

És ezzel elérkeztünk a regény másik legfontosabb mondanivalójához, mely szerint egy egész oktatási intézmény vetületében szemlélve *nincs* „rossz” emberanyag, egy bizonyos számot meghaladó közösség már *csak* jó lehet, akárkikből, akárhogyan keletkezzék is: hiszen egy bizonyos, érezhető számon túl nem az a meghatározó benne, hogy *kik* alkotják, hanem hogy *közösség*, társadalmusejt! Rossz legfeljebb csak valamilyen érdekszövetség, valamilyen szűkkörű adok-veszem „erkölcsű” csoport lehet, de mint az *Iskolavár* oktatói esetében is kiderül, itt is csak végső tendenciájában válhat az egész a rossz megtestesítőjévé, mert ha már konkrét egyedekhez is leásunk, a sokszor tudattalan megvesztegetettség „sarában” mégis megcsillan előbb-utóbb a maradék „arany”.

A diáklázadás velejéig ösztönös mozgalom, később persze igazi szervezett formát ölt szinte, de részben megrajzolt, részben előtörténetileg sejtetett keletkezésében a hirtelenség, a szituációból kirobbanás benne az uralkodó mozzanat. És ez megint fontos tartalmi konklúziókhöz vezet, mert nem arról van szó, hogy lám, megiscsak „veszélyes” ez a parlamenti rendszer, íme, már az előestéjén is mik nem történnék! Nem, ellenkezőleg, az író azt hangsúlyozza, hogy az adott állapotok között ez az egyébként minden felé vezérelhető s ösztönében a szépre oly fogékony diákcsapat végső kétségbeesésében fordul az át sem gondolt, *lényegében* mégsem megszervezett, radikális úthoz, melyről egyébként még az utolsó pillanatban is visszatéríthető lenne — egyetlen hiteles emberi szóval! S hogy ez a szó nem hangzik el, az ugyanakkor végső bírálat az utolsó áldozatként Karácsony Sándort megsemmisíteni próbáló — s csak erre összpontosító — maffia fölött.

Átgondolt és megszenvedett eszmeiség a Czákó Gáboré, igazi hitele van nála a sehol sem takargatott elkötelezettségnek. Annak a fiatal művésznek arcéle villan meg regénye gondolatában, akire méltán lehet büszke társadalmunk, aki nemcsak hajtogatja vagy el-elsűti „jó helyen” a „mireánk hasonlító, kommunizmus” magas költői normáját, hanem meg is alkotja — Karácsony Sándor, Simon Bálint és a „lázad” Bakó Géza portréjában — az embert, akire érdemes, akire *kell* is hasonlítania annak, ami általuk lehet csak valóság. És azért is csak dicséret illeti, hogy nem bukik át a befejezésben a ló másik oldalára, árnyéka sincs gondolatában az eleget szidtam üstdobon, ide a fanfárokkal, zengjen a himnusz ügyeskedésnek — mértéktartóan reális az adott feltételek között keletkező végkifejlet. A hegyet csak a mesében lehet átlépni — ott is van azért hétmérföldes csizma hozzá —, a való világban a hegymászás nehezebb, kockázatosabb művelet, de aki így is hegynek veselkedik, azt előbb-utóbb fölsegítik a csúcsra a kövek, melyeket legyőzni elindult. (*Szépirodalmi*, 1976.)

BELOHORSZKY PÁL